

Чедомир М. ЛУЧИЋ*

ОБИЧАЈНА И ЈЕЗИЧКА РАЗГРАДЊА ТРАДИЦИОНАЛНОГ ДУХОВНОГ НАСЛЕЂА ЦРНЕ ГОРЕ

Кад се раскомадана, силна Душанова творевина, расу под османским ударима и у вишевијековно ропство паде, нађе се и територија обласних господара Црнојевића под Турцима.¹

Статус јој се мијењао у оквирима турске империје.

Бивала је самостални санџакат или у саставу Дукађина.² Каткад је укључивана и у оквире херцеговачког санџак-бега.³

Тако, вјекови пролазаху, а племенска учауреност остајаше приближно иста. А народ је некако, како-тако, живјети морао.⁴

Према постојећим условима изграђујући и начин живота, прилагођавали су донесене обичаје, везане не само за свечаности вјерске природе већ и за све остало.

Ако је и било језичких туђица, махом су доспијевале преко, тада млетачког а касније аустријског, приморја. Све је то, ипак, могло бити занемарљиво.

Под дугом пресијом економских и политичких тешкоћа, у суровим условима, обликовао се и суров човјек, неповјерљив, отимачки настројен, плаховит и непромишљен, брз да руку на оружје

* Редовни професор Филозофског факултета у Источном Сарајеву

¹ Распад Душанове царевине на земље обласних господара, које су се међусобно сукобљавале, условио је бржи продор Турака.

² Прелазак из самосталног санџаката у Дукађински каткад је дуже трајао.

³ У другој половини 16. вијека, Црногорски санџакат, за кратко, припајан је и Херцеговачком.

⁴ У ненормалним условима живота и живот је био изван одређених људских норми.

стави, на учињену (ако и малу) неправду многоструко жешће одговори, а крв на крв у свето право претвори.⁵

Залазећи у гнусна недјела (чак међусобних отимачина жена и ђевојака и продаје Турцима, до међуплеменских, каткад и међубратственичких, кидања глава те крађе која је скоро у подвиг претварана), срљало се само у свеопшти расул и пропадање.⁶

Каменом оголићеношћу опасани, ови бесхлебни крајеви Старе Црне Горе, нијесу ни за Турке били занимљиви.⁷

Кад покушај увођења тимарског система није имао привредног основа да успије, уведено је плаћање „одсјеком”, тј. тзв. „филурија” по џематима (колибама, шаторима, као код сточара – влаха). Па и то се слабо наплатити могло.⁸

Турци се више ослањаху на домаће иновјерце, иако између њих и осталих источног обреда, не бијаше неке веће подвојености.⁹

Звали су се и на свадбе (па и у „Горском вијенцу” се описује „сват Турчин”, „сват Црногорац”), а у још неодаљеним родбинско-братственичким односима и жалости, уз све невоље, заједнички се испаштаху.¹⁰

Али, кад крајем 17. вијека почеше јача међународна превирања (ратови Млечана и Аустрије са Турцима), у тим великим гибањима морало је долазити до опредјељивања.

Појавише се, поред духовности, и свјетовно активније владике из куће Петровића са Његуша, а Цетињски манастир поста окупиште.

Успостављаху се и другачији међусобни односи. Визија владике Данила о стварању државе (а тиме и јачем обрачуну са неистомишљеницима) није ишла ни лако ни брзо. Али, кренуло је.

Замисао о мијењању дотадашњих, нимало доличних, тј. више курјачких навика и формирању душељубивог човјека, имала је пу-

⁵ Крвна освета сматрана је „светим” правом, по оној: „Ко се не освети, тај се не посвети”.

⁶ Унутрашњи сукоби ометали су покушаје стабилизовања земље.

⁷ Турци су уводили мале порезе, тек толико да покажу да су господари.

⁸ Наплата пореза обично је тешко ишла.

⁹ Није се тада још била издиференцирала подвојеност на вјерској основи.

¹⁰ Још је тињао неки, ако и блиједи, осјећај.

но покриће у духовности, коју је (као црквени достојанственик) представљао.¹¹

Циљ је био преваспитавање и продуховљавање, а истовремено и обједињавање на заједничку одбрану и државотворство.

Ту су и први основи обликовања будућих, толико наглашаваних, морализаторских особина, садржаних у појмовима, „чојство и јунаштво”.

Каснија стољећа показала су да ли је (и колико) ово заживјело у широким масама, те постало „из главе цијела народа”, како су владике Петровићи жељели.

А да то није ишло лако у хајдучком племену црногорском, види се по непрестаном залагању свјетовне власти касније.

Чак и Данило – Зеко Станков, иако пријек и несмотрен, у почетку наглашава: „Нећемо се убијати по буџацима као до сад”, већ да ће све Законом бити регулисано.¹²

И док су владике Петровићи (посебно Петар Први) дјеловали развијајући моралне побуде, Данило и Мирко оштрим мјерама, а Никола и на један, и на други, и сваки начин, зависно од конкретног случаја, народ се налазио у ситуацији да размишља шта му је чинити. И баш зато што није имао своју учвршћену моралну основу, њиме је могао особито манипулисати последњи династ Петровића. Умио је за одсјечене главе даривати Црногорце, а истовремено и пјевати: „Грехота је и крвнику на лешину ногом стати, јер и крвник има неког ко ће за њим уздисати”.¹³

И заиста, двовјековље Петровића у Црној Гори показало је да је формирана нова, такорећи на традицији заснована, физиономија човјека.

Потврдили су то бројни ствараоци, а најмаркантније медунски војвода и народни великан, самоуки стваралац Марко Миљанов у својим дјелима.¹⁴

¹¹ Владике су се трудиле да бар иколико морализују становништво.

¹² Књаз Данило је био свјестан да се само силом може увести ред и закон.

¹³ Из Књажеве, демагошки срочене, пјесме „Грехоте”.

¹⁴ Својим књижевним доприносом, Марко Миљанов је био далеко успјешнији од књаза Николе, коме је све, па и стваралаштво, било упрегнуто на очување власти.

Тако се утврђивала богата традиционална изражајност у свим облицима, па и фолклору.

У дугом историјском ходу, највећи ослонац народу био је његоваће традиције средњовјековља. Нико као овај народ није толико упорно наглашавао своје поријекло и коријенски национ, поносећи се њиме.

Дјело Јована Ердељановића „Стара Црна Гора” шире то објашњава.

Маркантан је и примјер сакупљача, те чувара од заборава традиционалног културног наслеђа, Стева Дучића, Андрије Јовићевића и низа других. Истина, код неких, више племенски (или уже братственички) усмјерених аутора овог облика стваралаштва (нарочито код летописаца), преовладава одвише тенденциозно пре-наглашаваће улоге својих директних крвних предака. Али, и то је саставни дио традиционалног обиљежја, који, из хвалисавог „Ја” па „Ја” синдрома, проистиче.

Тиме се замагљује стварност, отежава историјско разлучиваће битног од небитног, стварног од умишљајног, а тако и историјски утемељеног од мистификаторског. Шире гледано, изражено је то, углавном, на свим подручјима код особа овог менталитета. Примјера ради, у 19. будничком вијеку, кад је скоро пред сваким блистала слава Милошева, мало која породица у Црној Гори није наглашавала (па и, како-тако, доказивала) своје „племићко” поријекло и „величину”.

Ердељановић, а и други, то забиљежише.

Тако, „што се збјежа у ове планине”, како пјесник цетињског пустопоља рече (а 80% је из Херцеговине, док остали воде поријекло из рашког краја или са Космета), ослањајући се на предање, већином тврде да имају директне (или бочне) везе са Орловићима, Обилићима, Војиновићима, огранцима Немањића, а неки (као аутор ових редака) да им поријекло потиче од Страхињића.¹⁵

Пошто поједина братства, држећи се предања, везују поријекло и за (историјски заслужне а у народу непопуларне) Бранковиће, изводи се закључак да то није без основа. Тим више што су пред Отоманима најдаље узмицале гласитије породице (или се мириле, покоравале и ислам примале).

¹⁵ Традиција се у оваквим приликама тешко оповргава.

Било како било, са тиме се живјело, кликовало, на њих имагинарно угледало и опстајало.

Богатство разних, традиционалних, културно-историјских садржаја забиљежио је Вук преко народних умотворина (приповједака, пјесама, пословица, загонетки, досјетки итд.), па до описа обичаја и карактерних црта. Ако ту додамо и обиље лексема (сакупљених тада и касније), које су значајно допринијеле допуни великог Српског речника, онда је јасно чиме се, с правом, може представити прошлост народа у Црној Гори.¹⁶

Ишло се за чувањем изворних ријечи, попут „Прогласа о језику”, који се приписује Немањи, гдје стоји: „Сачувајте сваку реч свога језика. Боље вам је изгубити и најутврђенији град него и најмању речу језика свога. Јер кад изгубите ријеч; изгубили сте себе”... итд.

Раде владика би рекао: „Заробили себе у туђина”.

Заиста, ако са најпоузданије критичко-историјске тачке посматрамо, тако је. Зар се свеопшта наша култура не би изгубила у огромном океану византијске да није било таквог односа, а тиме и чувања традиционалних достига?

То не значи да није долазило до прожимања, али су основна обељежја суштински остајала.

А данас како у овом црногорском дијелу тога великог народа изгледа? Једноставно, као да смо „у помамне вјетре ударили” па се разголићујемо од обилног наслеђа. Рекло би се, жури нам се са растакањем било чега што је везано за патријархална обиљежја, а у ствари, било национално бисерје.

Није више ни Гора, него „монт”, ни Црна него „негро”.

Чудно! Зашто не „Монтањ”, кад је то „шума” – „гора”. „Монт” значи врх, па би дошло да је то врх црни или Црни врх. А он је у Србији.

Ми то, изгледа, боље разумијемо од неких странаца.

Но, странци су гријешили и раније.

Прије два вијека, ваљда због пребрзе катунске акцентуације при изговору, умјесто Цетиње, забиљежише Атиње, те ми не разумјесмо. Али, зато им вратисмо. Не знају ни они за Париз (како ми кажемо), већ је то код њих „Пари” приликом изговора.

¹⁶ Све до новијег, више извјештаченог, времена Црна Гора се поносила да је „Пијемонт Српства”.

Све ово узгред је поменуто, али није безначајно.

Много је погубније, и по језик и традицију, што снобистички прихватамо скоро све што је туђе.

Европа се, прије више од вијек и по, дивљаше мелодичности нашега језика, а ми те ријечи данас у заборав прогонимо и доселице надомјештамо.

Почнемо ли од поздрава: „ћао”, „адио”, до „тендера”, „гранта”, „смога”, итд., све нам, у толикој нејасноћи, постаје јасно. Да то можда није наш језички смог?

Растакање, свакако, јесте. И губљење прошлости. Поступно, добровољно одрицање од онога чега се никад одрећи не бисмо смјели.

А други народи (посебно Французи и Енглези) имају чак и академске комисије за одбацавање долуталица из свога језика.¹⁷

Изреда ће вас Француз исправити ако му језик натруњујете туђицама.

Примјера ради, поменимо, код нас учвршћени „смог”. „Се филме”, рећи ће, тј. „то је прашина и дим”. А можда је све ово у нечијој мондијалној политици? Зашто ли се Енглези, преко својих гласила, каткад запиткују: „Шта ће малим народима њихови језици?” А ми, такорећи, наврат-нанос, хитамо да им то потврдимо. И успјећемо ако овако узнатређујемо.

Разграђујући се тако, језички и обичајно, почињемо одбацати све традиционално.

А чему то води? Одговор је сувишан.

Ако је Петар Први – Свети, својевремено, корио Црногорце да им нико више зла нанијети не може од њих самих, поразмислимо о томе и кад се, традиционалне, вјековима дограђиване, наше културе тиче.

¹⁷ У Црној Гори, нажалост, примају се и оне „туђице” које су се другдје изгубиле из речника.

Чедомир М. ЛУЧИЧ

ОБЫЧНОЕ И ЯЗЫКОВОЕ РАЗЛОЖЕНИЕ ТРАДИЦИОННОГО
ДУХОВНОГО НАСЛЕДСТВИЯ ЧЕРНОГОРИИ

Резюме

Богатство духовного наследия Черногории это только часть огромного духовного сокровища сербского народа. В последние годы, особенно под влиянием снобизма, доходит до предпринимания чужих манер, постепенной духовной стагнации, а максимум до потери национального сербского ощущения.

